

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ПЕДАГОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку людини і суспільства вимагає від особистості високого рівня її загальної культури, моральних якостей і порозумінні між людьми, яке набуває значимості в загальному глобальному процесі інтеграції й асиміляції культур. У цих умовах встановлення меж світоглядної вседозволеності стає імперативом, а формування толерантності – пріоритетним завданням педагогіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній науці існують розробки, які вказують на специфіку феномену толерантності, розкривають компоненти її формування (цільовий, мотиваційний, змістовий, технологічний, контроль-регулюючий) та обґрунтовують педагогічні принципи толерантності (Р.Бернс, С.Біблер, О.Дубасенюк, В.Іщенко, В.Лекторський та інші). Можна стверджувати, що наукове знання, зокрема гуманістична його складова створили достатні передумови для досягнення феномену толерантності й шляхів наближення до толерантного “прозріння” Homo educandus (Ш.Амонашвілі, Г.Балл, М.Бахтін, Б.Бім-Бад, І.Зязюн, В.Кан-Калик, С.Русова, В.Слободчиков, В.Суходлинський, О.Суходлинська та ін.).

Принциповий перегляд основ професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя передбачає також оволодіння ним професійною роллю – бути взірцем толерантності особистості у сфері організації навчально-виховного процесу. Незважаючи на суттєвий доробок вітчизняних та зарубіжних педагогів-класиків щодо теоретичних засад гуманістичного виховання (Я.Коменський, А.Дистервег, Г.Песталоцці, Ж.-Ж.Руссо, Г.Сковорода, К.Ушинський, А.Макаренко та ін.) та сучасних учених щодо демократизації навчально-виховного процесу і гуманізації

професійної свідомості педагогічних кадрів, питання, пов'язані з формуванням особистості майбутнього вчителя як носія й організатора толерантних відносин між учасниками педагогічного спілкування, якому властива активна моральна позиція, відсутність агресії й здатність до терпимості задля адекватного взаємопорозуміння і позитивної взаємодії між різними соціальними групами, представниками іншого культурного, національного, релігійного чи соціального середовища, не були предметом фундаментального й спеціального науково-педагогічного дослідження.

Складність проблеми професійного становлення вчителя як носія гуманістичних цінностей та суто перспективного розвитку його як толерантної особистості, а також недостатній рівень розробленості її методологічного, методичного й прикладного аспектів у вітчизняній педагогічній науці і практиці зумовили вибір теми дослідження.

У теорії сучасного наукового знання мають місце різні підходи до розуміння феномену “толерантність” через його багатоаспектність. Медико-біологічний контекст висвітлює адаптацію організму до несприятливих впливів середовища та його репараційність. Філософський аспект пропонує розгляд толерантності як готовності постійно і з гідністю сприймати особистість або річ, як терпіння, терпимість, витримка, примирення. Політичний контекст centruє увагу на повазі до свободи іншої людини, її поглядів, думок, поведінки. Соціологія трактує толерантність як милостивість, делікатність, прихильність до іншого тощо [5, с. 16]. В аспекті психологічного підходу – це виникнення в індивіда зниження сенситивності до фактів взаємодії, що пов'язане з особливостями темпераменту, із захистом від фрустрації, з комплексом імперативних настанов щодо прояву великодушності стосовно іншого [1, с. 20].

У загальнопедагогічному контексті педагогіки толерантність трактується як готовність прийняти інших такими, якими вони є, і взаємодіяти з ними на засадах згоди і порозуміння (О.Безносюк, С.Болдирєва, С.Бурдіна, В.Калошин, Д.Колесов, К.Уейт, В.Шалін та ін.).

Нам імпонує думка тих авторів, які розуміють феномен толерантності в межах єдності основних атрибутів особистості – відповідальності, свободи і творчості, що детермінують її внутрішній світ і визначають стратегію реальної поведінки (О.Довгополова, Ю.Іщенко, В.Лекторський, А.Реан та ін.). Ми погоджуємось з авторами [2, 3, 4, 5 та ін.], що саме означений контекст толерантності вказує на загальнолюдські якості особистості, які виражаються через послаблення її реакції на негативні фактори соціального середовища, вміння розуміти відмінний духовний стан чи інші погляди, терпимо ставитися до них і поважати гідність їх носіїв, переслідувати мету культурного з'ясування розбіжностей.

Тому, враховуючи суто педагогічний контекст толерантності, у якому вона визначається як певна риса особистості, що може бути сформована відповідною педагогічною взаємодією і не допускає приниження іншого для збереження здорової неприязні до негативних явищ у навчально-виховному процесі (І.Бех, Л.Кондрашова, Т.Осипова, В.Рахматшаєва та ін.).

Результати дослідження та їх обговорення. Толерантність у межах запропонованого дискурсу слід розуміти як професійно важливу якість учителя, яка характеризується здатністю сприймати без агресії інші судження, інший спосіб життя, характер поведінки, зовнішність і будь-які інші особливості суб'єктів освітнього і соціокультурного простору шляхом встановлення з ними відносин довіри, співпраці, компромісу, радості, товариствості, емпатії та психологічного комфорту.

При цьому, дотримуючись розуміння феномена толерантності як якості особистості та її ставлення до дійсності, що функціонує на підставі відповідних знань, мотивів й способів дії, структуру толерантності вчителя правомірно було представити у вигляді взаємодії трьох провідних компонентів: концептуально-ціннісного, особистісно мотиваційного й діяльнісно-поведінкового.

Так, концептуально-ціннісний компонент толерантності вчителя виявляється через систему принципів організації педагогічного процесу, серед яких домінують є такі: пріоритет гуманістичних цінностей; ідея духовної свободи людини; визнання самотності й унікальності кожної людини; віра в невичерпні можливості і здібності особистості; повага до людської гідності; відкритість до сприйняття людських цінностей; орієнтація на діалектичний зв'язок розвитку й саморозвитку особистості; терпимість до думок і поведінки інших людей; зорієнтованість на партнерство і співробітництво.

Особистісно-мотиваційний компонент толерантності вчителя виявляється через характер його емоційного ставлення до учасників педагогічної взаємодії, а саме: доброзичливість, ввічливість, щирість, лояльність, стриманість, милосердність, емпатійність, справедливість, терпимість.

Діяльнісно-поведінковий компонент толерантності вчителя виявляється через систему способів його педагогічних дій щодо організації, контролю й оцінки якості діяльності учасників навчально-виховного процесу, серед яких: сприймання особистості партнера таким, яким він є; прийняття та розуміння індивідуальності іншої людини; надання недоторканого права особистісної думки; оцінювання особистості згідно Я–концепції; вміння приховувати або згладжувати негативні почуття; вміння вибачати іншому помилки чи ненавмисно

спричинені неприємності; терпиме ставлення до професійного дискомфорту; вміння володіти собою і йти на компроміс; уміння безконфліктно вирішувати проблемні педагогічні ситуації [2, с. 6].

Структура толерантності як професійно важливої якості особистості вчителя проявляється у вигляді взаємодії її провідних компонентів.

Формування толерантності як професійно важливої якості особистості майбутнього вчителя в нашому дослідженні відбувалося у спеціально організованих педагогічних умовах їхньої підготовки: оновлення навчальної інформації теорією педагогіки і психології толерантності, тренінг умінь аналізу, конструювання й презентації способів розв'язання конфліктних педагогічних ситуацій засобами техніки вчителя-фасилітатора; створення ситуацій успіху в навчально-виховній діяльності задля запобігання засвоєння студентами негативних педагогічних стереотипів.

У системі роботи зі студентами на початковому етапі слід охарактеризувати декілька визначень поняття толерантності: співробітництво, відмова від домінування, терпимість до думки іншого, визнання своєї рівності з іншими тощо.

Поділ людей на толерантних та інтолерантних досить умовний. Кожна людина в житті здійснює як толерантні, так й інтолерантні вчинки. Однак здатність поводити себе толерантно повинна стати стійкою рисою вчителя. Основними рисами толерантної особистості є також: терпіння, довіра, альтруїзм, доброзичливість, терпимість до національних, релігійних та інших проявів, вміння володіти собою, вміння слухати інших, емпатійні прояви тощо.

На наступному етапі необхідно визначити відмінні характеристики толерантної та інтолерантної особистості, а також вказати на поведінкові прояви вказаних якостей. Таких проявів декілька.

1. Знання себе. Так, толерантні люди намагаються вивчати і знати себе, щоб усвідомлювати свої позитивні і негативні риси. Психологи дослідили, що в толерантної особистості значно більше неспівпадіння між “Я – ідеальним” та “Я–реальним”, ніж в інтолерантних людей.

2. Захищеність. Інтолерантній людині важко жити в згоді не тільки з навколишніми, а й з собою. Психологи фіксують у таких людей відчуття постійної загрози для себе і саме тому виникають прояви психологічного захисту: образа, агресія, надмірна критика інших тощо. Толерантна людина зазвичай відчуває себе в безпеці, тому не намагається захищатись від інших людей. Відсутність загрози чи впевненість, що з нею можна впоратись, – важлива умова толерантної особистості.

3. Відповідальність. Інтолерантна людина вважає, що події, які відбуваються, від неї на залежать і знімає з себе відповідальність за те, що відбувається. Толерантна людина не перекладає відповідальність на інших, вона завжди готова відповідати за свої вчинки.

4. Орієнтація на себе. Толерантні люди більше орієнтовані на себе в роботі, в творчому процесі, теоретичних роздумах. В проблемних ситуаціях вони звинувачують себе і шукають вихід.

5. Здатність до емпатії. Ця здатність визначається як соціальна чутливість, вміння сформулювати вірні судження про інших та намагання зрозуміти їх позицію. Звичайно це намагання потребує певних зусиль, спрямованості. В інтолерантної людини щодо вказаних особливостей фіксується байдужість до внутрішнього світу інших людей. Слід вказати, що при обговоренні вказаних питань серед студентської аудиторії виникла дискусія з приводу того, яким людям легше жити в сучасному світі. Саме такі ситуації потребують певної філософської позиції викладача, щоб переконливо і логічно підвести студентську молодь до розуміння людських цінностей співіснування, буття тощо.

6. Авторитаризм. Для інтолерантної людини надзвичайно важлива суцільна ієрархія. В опитуванні серед студентів на питання: “Яку особистість слід вважати великою?”, “інтолерантні” респонденти називали політиків, переможців у війні, а “толерантні” – вчених, акторів, письменників.

Висновки. Таким чином, можна визначити два шляхи розвитку особистості інтолерантний та толерантний. Перший шлях характеризується уявленням про власну винятковість, бажанням перекласти відповідальність на інших, відчуттям певної загрози, потребою у владі та ієрархії. Другий шлях розвитку вільної людини з позитивним відношенням до навколишніх і доброзичливим ставленням до всіх.

Критеріями сформованості толерантності майбутніх учителів як професійно важливої якості їхньої особистості виступають фасилітативні настанови: зорієнтованість на особистісну модель взаємодії, конгруентність і відсутність будь-яких форм агресії у сфері педагогічного процесу.

Проте, на нашу думку, в наш час недостатньо обґрунтувань необхідності толерантності, оскільки пошук шляхів її формування та спрямування є імперативною вимогою. Тому, аналізуючи розуміння толерантності як світоглядного феномену, варто не лише декларативно додати до світоглядного її розуміння філософський аспект, а ґрунтовно довести перевагу саме філософського розуміння подолання інтолерантності, становлення морально-духовного розвитку людини й саморефлексії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І.Д. Почуття цінності іншої людини як моральний пріоритет особистості / І.Д.Бех // Початкова школа. – 2001. – № 12. – С. 32 – 35.
2. Тодорцева Ю.В. Педагогіка толерантності: методичні рекомендації / Ю.В.Тодорцева. – Одеса: ПНЦАПНУ, 2004. – 90 с.
3. Троїцька Т.С. Конструктивність антропологічного виміру толерантності: філософсько-освітній аспект // Вісник Житомирського держ. ун-ту ім. І.Я. Франка. – 2007. – № 34. – С. 73 – 80.

4. У пошуках нової особистісно зорієнтованої педагогіки // Педагогіка толерантності. – 1998. – № 2. – С. 42 – 46.
5. Хомяков М.Б. Толерантность: парадоксальная ценность // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2003. – № 4. – С. 65 – 68.

АНОТАЦІЯ

Карандаш М.М. Толерантність як педагогічний феномен. У статті розкриваються сутнісні характеристики толерантності як педагогічного явища та її основні компоненти, що виявляються на різних рівнях пізнання та життя людини.

Ключові слова. Толерантність, компоненти толерантності, професійно-педагогічна підготовка вчителя, особистість.

АННОТАЦИЯ

Карандаш М.М. Толерантность как педагогический феномен. В статье рассматриваются сущностные характеристики толерантности как педагогического явления и ее основные компоненты, которые проявляются на разных уровнях познания и жизни человека.

Ключевые слова. Толерантность, компоненты толерантности, профессионально- педагогическая подготовка учителя, личность.

SUMMARY

Karandash M.M. Tolerance as a pedagogical phenomenon. Some essential characteristics of tolerance as a pedagogical phenomenon and its main components, becoming apparent on different levels of the life and knowledge of man, are revealed in the article.

Key words. Tolerance, components of tolerance, professional-pedagogical preparation of teacher, personality.